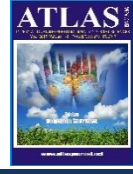

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 26.03.2018

Published Date:31.05.2018

2018 / May

Vol 4, Issue:8

Pp:177-182

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

AZERBAIJAN'IN KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ

AZƏRBAYCANIN MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİ

CULTURAL RELATIONS OF AZERBAIJAN

Sehrana KASİMİ

Associate Professor ,Ph.D on Art, ,Institute of Architecture and Art of ANAS, sekasimi@mail.ru, Baku/
Azerbaijan

ÖZET

XII. yüzyıl Azerbaycan'ın kültürel Rönesansı kabul edilir. Şehirlerin gelişimi, ekonomik yükselme, antik felsefenin araştırılmasına, bilimin ve sanatın temellerinin derkine olan ilgiyi artırmaktaydı. Nizâmi Gencevî, Behmenyar, Hâkânî Şirvânî, Ebu'l-Hasan Şirvânî, Safiuddin Urmevî, Acemi Nahçivânî, Katran Tebrîzî, Mahmud Şebüsterî, Nasiruddin Tûsî, İmadeddin Nesimî ve Muhammed Fuzulî'nin eserleri, ikili ilişkiler ve kültürel temaslar konusundaki bilgiyi zenginleştirmektedir. Söz konusu olan, daha çok antik, Arap-Müslüman, Fars, Türk kültürlerinin başarılarının yaratıcı tarzda kullanımınıdır. İkili kültürel ilişki, alıntı yapma, karşılıklı kültürel değişim ve asimilasyon süreçleri, Azerbaycan halkının kültürünün gelişiminde kilit rol oynamıştır. Kültürlerin karşılıklı etkileşimi, Azerbaycan kültürünü gelişime doğru götürmüştür.

Arkeolojik araştırmalar sonucunda, Tunç Çağı kültüründe, Kafkasya boylarının ve Eski Doğu halklarının, Akdeniz'in doğu kısmı ile Avrupa'nın güneydoğu kısmının karşılıklı ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan güzel sanatlarının, bölgesel kültürel sistemlerle karşılıklı etki tarzında araştırılması ve tetkiki, günümüzde hem güncel, hem de zorunlu bir meseledir.

Azerbaycan güzel sanatlarının gerçek gelişim yolu, güzel sanatların ilişkilerinin tetkiki, aynı şekilde karşılaştırmalı tahlilin realize edilmesi temelinde yaşanmaktadır. Bu mülahazanın güncelliği, aynı zamanda milli kültürlerin, XVI-XIX. yüzyıllarda milli mübadelelerin özellikle de genişlenmesinin sonucunda mümkün olduğu ile açıklanmaktadır.

Sonuçta günümüzde, XXI. yüzyıl kültürünün "Tam Küresel Sistem"i belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Rönesans, ikili ilişkiler, Türk halkları, Kafkasdilli halklar.

ABSTRACT

The XII century is regarded to be cultural Renaissance of Azerbaijan. The development of towns, economic rise, the study of ancient philosophy had brought to the interest of the science and realization of the basis of art.

The works of N.Ganjavi, Bahmanyar, Khagani Shirvani, Abul Hasan Shirvani, Safiaddin Urmavi, Ajami Nakhchivani, Gatrán Tabrizi, Mahmud Shabustari, Nasraddin Tusi, Imadaddin Nasimi, Mohammad Fizuli enrich the information about mutual cultural contacts.

The question is based on the achievements of antiquity, Arabic – Moslem, Persian, Turkic culture on the creative basis.

Mutual cultural relations, adoption, cultural exchange and processes of assimilation has played a significant role in the development of the culture of Azerbaijan art to development.

According to archaeological investigations there was established that in the culture of the Early Bronze period Caucasian tribes and the Ancient East, the eastern part of Mediterranean Sea and the south-eastern part of Europe were mutually connected.

The study of interrelation of Azerbaijan art with regional cultures and systems is an important and actual problem at present.

The concrete means of Azerbaijan art is based on the study of interrelations between art and the realization of comparative analysis

Key words: Renaissance, interrelations, Turkic peoples, Caucasian peoples.

Açar sözlər: Renessans, qarşılıqlı əlaqə, türk xalqları, qafqazdilli xalqlar

Qarşılıqlı mədəni əlaqə, iqtibas etmək, mədəni qarşılıqlı mübadilə, assimilyasiya prosesləri Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin inkişafında həlledici rol oynayıb. Belə ki, Azərbaycanın Sasanilər dövlətinin tərkibinə daxil olması Atropaten və Albaniya əhalisinin inteqrasiyasını müəyyənləşdirdi. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri Azərbaycan mədəniyyətini inkişafa doğru apardı. Ərəb – müsəlman mədəniyyəti bu prosesi gücləndirdi. Burada türkdilli, qafqazdilli, irandilli və ərəbdilli tayfaların Azərbaycan xalqına qovuşması haqqında danışmaq olar. XI əsrdə türkdilli təsir gücləndi. XII əsr, haqlı olaraq, Azərbaycan Renessansı dövrü hesab edilir. Məhz bu dövrdə Bakı, Gəncə, Şamaxı, Naxçıvan, Təbriz kimi Azərbaycan şəhərləri inkişaf etdi.

Azərbaycan Renessansı dövründə musiqi, ədəbiyyat yüksək inkişaf tapdı. Gözəl memarlıq abidələri inşa edildi. Ərdəbildəki Şeyx Səfiəddin dini kompleksini, Təbrizdəki Göy məscid və Xan sarayı tikilisini, Bakıdakı Şirvanşahlar sarayını misal olaraq göstərmək kifayətdir.

Alimlərin rəyinə görə, Azərbaycanın orta əsrlər dövrü qarşılıqlı mədəni əlaqələrin xüsusi fəallığı ilə seçilirdi. Fars, ərəb, türk sivilizasiyasının ümummədəni dəyərlərindən təsirlənmə yerli ənənələri zənginləşdirdi, Azərbaycan mədəniyyətinə təkrarolunmaz görkəm verdi.

Azərbaycanda qədim, islamaqədərki ənənənin islam mədəniyyətinə uyğunlaşması yeni tarixi şəraitdə mədəni inkişaf yolu ilə gedirdi. Daha sonra isə Azərbaycanın tarixi mədəniyyətində oturaq etnosun yeni köçəri türk etnosları ilə daha artıq əsaslı qarşılıqlı əlaqəsi nəzərə çarpır. Bütün bunlar incəsənətin qarşılıqlı əlaqələri, yeni əsərlərin, yeni üslubların cərəyanların təşəkkülünə imkan yaradırdı.

Eyni zamanda, Qafqaz, Mərkəzi Asiya, Avropa, İraq, Hindistan, Rusiya, Şərqi Ərəbistan və Bizans dövləti ilə qarşılıqlı mədəni tranzit əlaqələri vacib faktor kimi qeyd edilməlidir.

Azərbaycan diplomatlarının uğurları da həmçinin xatırlanmalıdır. Belə ki, XV əsrdə Ağqoyunlu hökmdarı – Uzun Həsənin müdrik fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan Rusiya dövləti, İtaliya, Macarıstan, Avstriya, Polşa və digər Avropa dövlətləri ilə diplomatik əlaqədə olmuşdur.

XII əsr, eyni zamanda, Azərbaycanın mədəni Renessansı sayılır. Şəhərlərin inkişafı, iqtisadi yüksəliş antik fəlsəfənin öyrənilməsinə, elmin, incəsənətin əsaslarını dərk etməyə marağı artırırdı. Nizami Gəncəvi, Bəhmənyar, Xaqani Şirvani, Əbül Həsən Şirvani, Səfiəddin Urməvi, Əcəmi Naxçıvani, Qətran Təbrizi, Mahmud Şəbüstəri, Nəsirəddin Tusi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzulinin əsərləri qarşılıqlı əlaqələr və mədəni təmaslar barədə informasiyanı zənginləşdirir. Söhbət əsasən antik, ərəb – müsəlman, fars, türk mədəniyyətinin nailiyyətlərindən yaradıcı tərzdə istifadədən gedir.

Yaxın Şərq ölkələrinin geniş və inkişaf etmiş beynəlxalq ticarət qovşağı, şübhəsiz, Azərbaycana da gəlirdi. Qobustan qayalarında I əsrin sonunda Domisianın XII Roma legionunun Xəzər sahillərində olması barədə latın və yunan yazısı aşkar edilmişdir. Norveçin böyük tədqiqatçısı və səyahətçisi Tur Heyerdal özünün elmi axtarışlarında Qobustan qayıq təsvirlərinə xüsusi yer ayıraraq, onlarda şumer mədəniyyəti ilə analogiya görür. O, həmçinin, belə bir mülahizə söyləmişdir ki, Ərəb dənizinin sivilizasiyası Qobustanla əlaqə saxlayıb [1; s.86].

Xəzərlər Şərqi və Mərkəzi Zaqafqaziya ərazisində ən qədim və geniş şəkildə yerləşmiş etnik törəmələrdən biridir. Əhəmənilər hakimiyyətinin (b.e.ə. VI – IV əsrlər) mövcud olduğu dövrdə, antik və qədim şərq mənbələrinin verdiyi məlumatlara əsasən, onlar həm özlərinin yaxın qonşuları, həm də onlardan nisbətən uzaq olan xalqlarla etnomədəni əlaqələr qururdular.

Herodot Əhəmənilər hakimiyyətinin əyalətləri arasında xəzərlərin yaşadıkları iki satrapın adını çəkir (XI və XV; burada, həmçinin saklar yaşayırdılar). XV satrap Azərbaycanın Qazax – Gəncə zonasını, XI satrap isə xəzərlərin məskunlaşdığı digər əraziləri əhatə edirdi. [2; s.97].

Xəzərlər Əhəmənilər ordusunun heyətində b.e.ə. 480-cı ildə Yunanıstana, I Daranın b.e.ə. 516-512-ci illərdə Qara dəniz skiflərinə qarşı yürüşündə iştirak ediblər. Romadan Frankiya əyalətinə göndərilən Roma şairi Ovidiy öz əsərlərində dəfələrlə Eqis şəhər – qəsri xatırladır. Eqisin əsasını Dunayın sahilində xəzərli Eqis qoyub. Şübhəsiz, b.e.ə. V əsrə aid melefis papiiruslarından öyrənirik ki, xəzərlər yaxşı gəmi qayıranlar, təcrübəli dənizçilər olublar. Məhz ona görə də onların məskunlaşdığı dəniz Xəzər adlanır.

Beləliklə, qədim dövrdə olduqca güclü qarşılıqlı təsirlər yalnız ticarət əlaqələri nəticəsində deyil, həm də intensiv mədəni inkişaf sayəsində baş verirdi. Arxeoloji tədqiqatlara əsasən məlum olmuşdur ki, hələ erkən tunc dövrü mədəniyyətində Qafqaz tayfalarının və Qədim Şərq xalqlarının, Aralıq dənizinin şərq hissəsi və Avropanın cənub – şərq hissəsi qarşılıqlı əlaqədə olublar. Buna sübut olaraq, Azərbaycanın Kür – Araz arxeoloji mədəniyyətinin Ön Asiyaya yayılması göstərilə bilər.

Statistik məlumatlara görə, dünyada türk xalqlarının sayı 176 milyondan çoxdur. “Türk” sözünə Bizans mənbələrində və VII əsrdə “Orhon-Yenisey” abidələrində daha çox rast gəlinir. Qədim Çin mənbələri türk tayfalarının b.e.ə II minillikdə mövcudluğu haqqında məlumat verir.

Dil ümumiliyi, el sənətləri, tarixi-coğrafi məkan, şifahi xalq ədəbiyyatı (“Kitabi – Dədə Qorqud”, “Koroğlu dastanı”, “Alpamış”, “Manas”) adət-ənənələr, oxşar toponimlər türk xalqlarını birləşdirən ümumi oxşar xüsusiyyətlərdir.

Əslində, türk xalqları dil və mənşə fərqi görə dörd qrupa ayrılır:

1. Oğuzlar – Anadolu türkləri, azərbaycanlılar, qaqauzlar, türkmənlər, ahıştə türkləri, kırım tatarları, türkmənlər, Xorasan türkləri və s.
2. Uyğur – özbəklər, həzaralar, salarlar, uyğurlar, tuvalar, çorlar, komasin – tobollar, baraba tatarları, çulumlar və s.
3. Qıpçaq – qaraqalpaq, qazaxlar, qumiqlər, qırğızlar, altaylar, noqaylar
4. Bulqar – tatarlar, başqırdlar, qaraçaylılar, qaraimlər.

Müasir Türk xalqlarının bəziləri müstəqil dövlət qurmuş, bəziləri müəyyən dövlət daxilində muxtar qurumlar yaratmış, bəziləri isə heç bir özünüidarə hüququna malik deyil və müxtəlif dövlətlərin ərazilərində Asiyada – Əfqanıstan, İran, İraq, Suriya; Avropada – Bolqarıstan, Rumıniya, Yunanıstan, Ukrayna, Moldova, Gürcüstan, Rusiya və s. ölkələrdə yaşayırlar. Belə türk xalqlarına qumiqlər, kırım tatarları, qaraçaylar, şahsevənlər, türkmənlər, sibir tatarları, bolqar türkləri, əfşarlar və sairə aiddir.

Tarixə bir daha nəzər salaraq, belə bir nətiyə gəlirik ki, türk dillərinin tarixi inkişafı aşağıdakı mərhələlərə bölünür:

- ✓ Altay və Hun dövrləri (eramızın V əsrinədək)

- ✓ Qədim Türk dövrü (V-X əsrin əvvəli)
- ✓ Orta Türk dövrü (X-XV əsrlər)
- ✓ Yeni və ən yeni türk dövrləri (XVI-XX əsrdə).

Türkdlii Azərbaycan xalqının və Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf mərhələsinə qayıdaq. XVI – XVII əsrlərdə Azərbaycanın musiqi mədəniyyəti zənginləşdi, yeni təsniflər, rənglər yaradıldı, klassik muğam sənəti, aşıqların musiqi – poetik yaradıcılıqları çox inkişaf etdi. Azərbaycan xalq yaradıcılığının bu dövrdəki poetik nümunələrindən biri Koroğlu haqqında qəhrəmanlıq dastanı oldu. Qeyd edilməlidir ki, “Koroğlu” ölkə hüdudlarından kənara çıxaraq, bir çox türkdilli – türkmən, türk (Anadolu), özbək, qaraqalpaq, həmçinin gürcü, tacik və başqa da xalqlarda məşhur oldu.

Polyak türkoloqu A. Xodzkonun XIX əsrin 30 – illərində Cənubi Azərbaycandan yazıya köçürdüyü və sonra Avropada nəşr etdirmək məqsədilə, fars dilini daha yaxşı bildiyindən farscaya çevirdiyi “Koroğlu” dastanı ilk dəfə 1842 – ildə Londonda ingilis dilində nəşr edildi[3]. Polyak Şərqsünası topladığı materialların ingilis dilinə çevrilməsinə və nəşrinə köməklik göstərilməsi üçün İngiltərə Şərq dillərindən tərcümə komitəsinə müraciət etmiş və ona bu işdə həmin komitənin katibi Ceyms Reynold (kitabın redaktoru) başda olmaqla Henri Elison, qraf Munuster, ser Corc Tomas Stenton, Parlament üzvü ser Aleksandr Conston, ser Con Kempella, Con Qiyemar, V Kruston və digərləri yaxından köməklik göstərmişlər. A. Xodzkonun materialları əsasında hazırlanmış kitab təkcə “Koroğlu” dastanından ibarət olmayıb, əlavə olaraq bir çox Xəzərətərafı xalqların folklor örnəklərini də əhatə edir. A. Xodzkonun bu kitabı aşağıdakı hissələrdən ibarətdir:

1. Ön söz;
2. “Koroğlu”ya Giriş;
3. “Koroğlu”nun macaraları və improvizasiyaları;
4. Həştərxan tatarlarının xalq mahnıları
5. Kalmıqların üç nəgməsi;
6. Türkmən nəgmələri;
7. İran türklərinin (azərbaycanlıların) mahnıları;
8. İran mahnıları;
9. Gilanlıların və digərlərinin mahnıları;
10. Rudlar dağlılarının nəgmələri;
11. Talışların mahnıları;
12. Mazandaranlıların mahnıları;
13. Mətn nümunələri;
14. Fortopianoda ifa üçün 9 İran mahnısı (Antoni D” Kontski ilə birgə)

Kitabdakı son mahnılar notla verilib. Bunların arasında “Koroğlu”, “Azərbaycan havası” və “Fincan” kimi Azərbaycan xalq mahnı və rəqsləri də vardır [4, s 73 -79]..

Qeyd edək ki, türkoloq özü Şərq ölkələrinə səyahət edərkən Cənubi Azərbaycanda – Xoy şəhərində Koroğlu şerlərindən ibarət əlyazma əldə etmiş və kitabında həmin şerlərin müəyyən qisminin almanca nəzmlə tərcüməsini də vermişdir....

Mürəkkəb tarixi proseslərlə əlaqədar Azərbaycanda və digər Şərqi ölkələrində türk tayfalarının məskunlaşması aşırı yaradıcılığın xas olan etnik janrların formalaşmasını şərtləndirir. Eposun ilkin xronoloji inkişaf mərhələsinin nümunəsi olan “Kitabi – Dədə Qorqud” dastanı ən qədim türk (oğuz) abidəsidir. O, hətta XV əsrin ədəbi işlənməsində özlüyündə türk xalqlarının cəngavər mahnılarını təmsil edib. Dastan öz əsasını IX – X əsrlərdə Sır – Dərya ovalıqlarında və Ural ətrafı səhralardakı köçəri oğuzlardan götürmüş, lakin bir qədər sonra oğuzların bir hissəsi XI əsrdə Səlcuq sülaləsi Sultanın başçılığı altında Zaqafqaziyada və Anadoluda formalaşmışdır.

Dastanın türkmən, qazax, türk (Anadolu), özbək kimi bir çox türk xalqlarının epik irsində öz variantları var. Azərbaycan dastanında “digər türk epos nümunələrindən və ilk növbədə özbək və qırğız eposlarından fərqli olaraq, özlüyündə qəhrəmanlıq, tarixilik, mifoloji kimi xalq qəhrəmanlıq nağıllarının transformasiyasını təmsil edirlər”[5,s.61–66]. Alimlər üslub və bədii xüsusiyyətlərin təhlili əsasında “Kitabi – Dədə Qorqud” dastanını bütövlükdə Azərbaycana aid edirlər...

Dünya sivilizasiyasının bütün parametrləri boyu Azərbaycan cəmiyyətinin – iqtisadi, siyasi və xüsusən də mədəni sahələrdə inkişafı qarşılıqlı əlaqələr kontekstində böyük məna kəsb edir. Azərbaycanın ənənəvi xarici ticarət əlaqələrinin Aralıq və Qara dəniz, eləcə də Hind okeanı vasitəsilə məhdudlaşması nəticəsində Osmanlı imperiyasının ilk müstəmləkəçilik aktları, coğrafi kəşfləri və kapitalın ilkin yığılı sayəsində onun Xəzər – Volqaboyu vasitəsilə Rusiya ilə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələri genişləndi, bu da rus meylinin yalnız Azərbaycanda deyil, həm də Zaqafqaziyada artmasına zəmin yaratdı.

Azərbaycan incəsənətinin regional mədəni sistemləri ilə qarşılıqlı təsir səpkisində öyrənilməsi və tədqiqi müasir dövrdə həm aktual, həm də vacib problemdir.

Azərbaycan incəsənətinin konkret inkişaf yolu incəsənətin əlaqələrinin tədqiqi, həmçinin müqayisəli təhlilin realizə olunması əsasında baş verir. Bu mülahizənin aktuallığı həm də onunla izah olunur ki, milli mədəniyyətlər XVI – XIX əsrlərdə milli mübadilələrin xüsusən genişlənməsinin nəticəsində mümkün olmuşdur. Nəticədə bu gün, XXI əsrdə mədəniyyətin “Bütöv planetar sistem”i müəyyənlanmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Фараджева М., Пашаев. Фонды Гобустанского историко – художественного заповедника о характере м ареале социально – экономических связей древнего Азербайджана. // Азербайджан в международных многосторонних взаимосвязях. Доклады II Бакинского международного симпозиума, 22 – 24 ноября 1995 г. Баку, Эльм, 1997. с.84 – 87.
2. Меликов Р. Взаимоотношения каспиев с другими народами в Ахеменидский период (VI – IV в.в. до н.э.)// Доклады Бакинского международного симпозиума «Азербайджан в международных экономических и культурных взаимосвязях». (20 – 22 октября 1994 года). Баку, Азербайджан, 1995, с. 96 – 100.
3. Chodzko A. Speciment of the popular poetry of Persia as found in the Adventures and improvisations of Koroglu, The Bundit minstrel of Northern Persia and the songs of the people inhabiting the shores of the Caspian Sea. London. 1842.
4. Иса – заде А.И. Образцы Азербайджанской народной музыки в книге Ходзько об эпосе « Кер-оглы»// Известия АН Азерб.ССР, Литература. Язык. Искусство.№1, Б., «ЭЛМ»,1987.
5. Фейзуллаева А.«Китаби – Деде Горгуд» как совершенный образец отражения тюркских эпических традиций.//Азербайджан в многовековых многогранных

культурных взаимосвязях. Сборник докладов IV Бакинского международного симпозиума. 4 – 6 июля 1998 года, Баку, Насир,1999. с. 61 – 66.

